

ARTIKEL – REFLECTIES OP GOD IN NEDERLAND 1966-2024

Implicaties voor rollen en competenties van geestelijk verzorgers

Niels den Toom en Anke I. Liefbroer*

Abstract

As chaplaincy is situated on the intersection of institutional religion and the public domain, societal changes in religion affect the position and meaning of chaplaincy care. Recent research shows that while secularization in Dutch society continues, other developments can be observed, such as increasing religious illiteracy, cultural homogenization and heterogenization, fragmentation, and a growing discrepancy between the official perspectives and creeds of churches and the lived faith of church members. Reflecting on these developments, we argue that some roles and competences of the chaplain will become more important or will change from character: the roles of interpreter and spiritual guide, hermeneut, representative, moral counselor, and ritualist. To prepare future chaplains to accompany persons in their existential needs in Dutch society, some competencies will become more important to acquire in chaplaincy training.

Keywords: chaplaincy, secularization, roles, rituals, hermeneutical, moral counseling, religious literacy

Inleiding

Geestelijke verzorging bevindt zich altijd al op het grensvlak van institutionele religie en het publieke domein. De veranderingen die gerapporteerd worden in het nieuwste onderzoek van *God in Nederland* (Kregting, Van Lieburg en Vermeer 2025)

* **Niels den Toom** is universitair docent geestelijke verzorging aan de Tilburg School of Catholic Theology van Tilburg University. **Anke I. Liefbroer** is bijzonder hoogleraar interconnectie psychiatrie en theologie en universitair hoofddocent godsdienstpsychologie aan de Tilburg School of Catholic Theology van Tilburg University.

zijn daarom van belang in de doordenking van het vakgebied. Wat betekenen de ontwikkelingen voor de wijze waarop het beroep wordt uitgeoefend, gepositioneerd is en zich verder dient te ontwikkelen? Als onderzoekers en opleiders aan een van de instellingen (Tilburg University) waar geestelijk verzorgers een academische opleiding kunnen volgen, reflecteren we in dit artikel op de betekenis van de ontwikkelingen in religiositeit en kerkelijkheid in Nederland.

We zullen ons daarbij vooral richten op wat de veranderingen in het levensbeschouwelijk landschap vragen van de rollen die geestelijk verzorgers vervullen. Welke rollen worden prominenter en welke veranderen van karakter? We lichten enkele bevindingen uit die naar onze indruk het meest direct van invloed zijn op de professionele praktijk van geestelijke verzorging. Bij ieder van die ontwikkelingen reflecteren we respectievelijk op de rollen van tolk en gids, hermeneut, representant, morele counselor en ritualist. Tot slot verbinden we dit ook met de competenties van de geestelijk verzorger (VGVZ 2015).

De geestelijk verzorger als tolk en gids

In algemene zin bevestigt het nieuwe onderzoek *God in Nederland* de trends en ontwikkelingen van het onderzoek uit 2015. Een steeds grotere groep Nederlanders is niet langer lid van een kerk of andere godsdienstige groepering; van een minderheid (33%) in 1966 tot een ruime meerderheid (73%) in 2024 (Kregting et al. 2025, 40). Parallel hiermee neemt ook de groep die een religieuze opvoeding heeft gehad verder af (van 81% in 1966 naar 60% in 2024; Kregting et al. 2025, 41). Steeds meer mensen groeien daardoor op in een niet-religieuze en niet-kerkelijke context. Daarmee zal het religieuze vocabulaire om levenservaring uit te drukken afnemen, evenals de kennis over religie (Schelkens 2023). Zo blijkt uit het onderzoek dat 25% van de Nederlanders denkt dat Jezus als historisch persoon niet bestaan heeft (Kregting et al. 2025, 54), terwijl daar wetenschappelijk consensus over is (Theissen en Merz 1998). Er wordt in dit kader ook wel gesproken van religieuze ongeletterdheid.

Voor geestelijk verzorgers vraagt dit dat zij (extra) opmerkzaam zijn op de taal waarin mensen zich wél over hun bestaan uitdrukken, in al haar existentiële, spirituele, ethische en esthetische dimensies (Den Toom et al. 2021). Zo kan het zijn dat mensen gebruikmaken van taal van andere spirituele stromingen als esoterie, of zich uitdrukken in (neuro)wetenschappelijke of psychologische termen. Voor geestelijk verzorgers betekent dit dat zij naast de taal van hun eigen traditie(s) ook nieuwe taal zullen moeten leren om jongere generaties te begrijpen en begeleiden. Wat de taal is waarin niet-religieuze mensen hun zingevingsvragen uitdrukken en uit welke bronnen zij putten is evenwel nog een onontgonnen terrein. Hoewel deze editie van

God in Nederland differentieert in de groep niet-kerkelijken, wordt nog niet duidelijk wat de bronnen van betekenis voor deze groepen zijn. Nader onderzoek is hiervoor nodig (Liefbroer 2025).

De groeiende religieuze ongeletterdheid heeft ook een andere kant, namelijk dat het ontbreken van kennis over en taal van religie als een gemis kan worden ervaren. Het zou immers kunnen betekenen dat mensen minder taal hebben om hun existentiële ervaringen uit te drukken. Hier hebben geestelijke verzorging ook een schat aan taal aan te reiken vanuit de traditie(s) om deze ervaringen onder woorden te brengen en zo mensen te helpen zich te oriënteren in het menselijk bestaan.

In 2007 beschreven Ruard Ganzevoort en Jan Visser (p. 26) de taak van de geestelijk verzorger als ‘tolk en gids’, waarbij de geestelijk verzorger zorgt ‘voor het verhaal van mensen in relatie tot het verhaal van God’. Hoewel nog steeds een derde (36%, Kregting et al. 2025, 43) van de Nederlandse bevolking zichzelf als gelovig identificeert, is het gedeelte ‘verhaal van God’ steeds minder vanzelfsprekend. Hiermee verandert de rol van tolk, namelijk als vertaler tussen de *verschillende* talen waarin mensen hun existentiële situatie verbinden met levensbeschouwelijke visies en bronnen. De geestelijk verzorger wordt hier meer en meer iemand die meerdere talen spreekt. Tegelijk zal de geestelijk verzorger ook vaker als gids fungeren in het zoeken naar taal op onbekend terrein.

De geestelijk verzorger als hermeneut

Een tweede belangrijke bevinding is de tegenstrijdige ontwikkelingen die het rapport signaleert met betrekking tot culturele heterogenisering en homogenisering, en fragmentering. Culturele heterogenisering duidt op het steeds groter worden van verschillen in opvattingen tussen individuen, terwijl culturele homogenisering, juist het tegenovergestelde inhoudt. Dat Nederland steeds pluriformer wordt qua religieuze en levensbeschouwelijke tradities was al duidelijk (Liefbroer en Berghuijs 2019), maar hier benadrukken de onderzoekers dat ook *binnen* tradities veranderingen optreden. Op hoofdlijnen concluderen de onderzoekers dat er vooral sprake is van culturele homogenisering, waarbij leden van met name de Rooms-Katholieke Kerk en de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) steeds vaker hetzelfde denken als de niet-kerkelijken (soms in contrast met de kerkelijke perspectieven). Tegelijk is er bij leden van de kleine orthodoxe protestantse kerken (en mogelijk ook bij moslims; Kregting et al. 2025, 157) juist sprake van een culturele heterogeniteit ten opzichte van niet-kerkelijken, waarbij zij vaker een afwijkend standpunt innemen als het bijvoorbeeld gaat om ethische kwesties, relaties en man-vrouw rollen (Kregting et al. 2025, 155).

Wat betekent dit voor de wijze waarop geestelijk verzorgers werken en opgeleid dienen te worden? Uitgaande van toenemende culturele homogenisering – mensen van verschillende achtergronden denken steeds meer hetzelfde – zal het vermoedelijk ook minder belangrijk worden dat de levensbeschouwelijke achtergrond van de geestelijk verzorger overeenkomt met die van de cliënt. Dat is in lijn met eerder onderzoek waaruit bleek dat patiënten begeleiding door geestelijk verzorgers met een andere levensbeschouwelijke achtergrond dan zichzelf evenzeer waardeerden als wanneer de levensbeschouwing overeenkwam (Liefbroer en Nagel 2021). Ten tweede doet de bevinding van culturele heterogenisering onder specifieke groepen vermoeden dat er in sommige gevallen juist liever wél sprake zal zijn van een geestelijke uit eigen kring – denk bijvoorbeeld aan een dominee die de eigen kerkleden bezoekt of aan een islamitisch geestelijk verzorger die, anders dan de meeste protestantse, katholieke of humanistische teamgenoten, in een ziekenhuis vaker categoriaal werkt met hoofdzakelijk islamitische patiënten. Door culturele homogenisering wordt ook een groter beroep gedaan op interlevensbeschouwelijke competenties van geestelijk verzorgers (Liefbroer, Alma en Coppens 2024). Een derde punt dat hierbij van belang is, is de toegenomen fragmentering die de onderzoekers in het rapport constateren. Daarmee bedoelen zij dat ‘de opvattingen en waarden van een individu steeds minder samenhang vertonen’ (Kregting et al. 2025, 155). Het is daardoor steeds minder duidelijk wat iemand gelooft als iemand zich identificeert als bijvoorbeeld christen. Daarmee blijft algemene kennis van levensbeschouwelijke stromingen belangrijk, maar is het hermeneutisch vermogen om goed af te stemmen op de particuliere geloofsbeleving van ieder mens mogelijk van grotere waarde. De hermeneutische rol¹ kan bovendien van betekenis zijn voor cliënten om de samenhang in hun opvattingen te verkennen of versterken. De rol van de geestelijk verzorger als hermeneut krijgt al lange tijd aandacht in opleidingen en zal daar ook een belangrijke plek in moeten blijven houden.

De geestelijk verzorger als representant

Als docenten en onderzoekers aan de Tilburg School of Catholic Theology gaan we in het bijzonder in op de ontwikkelingen binnen de Rooms-Katholieke Kerk. Een derde bevinding die opvalt in het rapport is de grote discrepantie tussen de officiële geloofsleer en moraal van deze kerk enerzijds en het geleefde geloof van rooms-katholieke gelovigen anderzijds. Om een aantal verschillen te noemen: van de mensen die zich beschouwen als behorend tot de Rooms-Katholieke Kerk, bezoekt circa 35% ‘regelmatig’ of ‘soms’ een kerk (Kregting et al. 2025, 63), gelooft 17% in een persoonlijke God (p. 52), vindt 32% dat de kerk ‘gedeeltelijk’ of ‘in hoge mate’ aansluit bij de eigen kijk op het leven (p. 123) en denken rooms-katholieken gemiddeld progressiever dan de rooms-katholieke leer over micro-ethische kwesties als abortus en euthanasie (p. 132).

Wat betekent dit voor rooms-katholieke geestelijk verzorgers die met of zonder zending namens die kerk werken? Een van de gevolgen is dat het een grote druk legt op de zogenaamde 'representatiefunctie' van geestelijk verzorgers (VGVZ 2015). De rol als representant van de kerk kan al snel als spagaat ervaren worden waarin de geestelijk verzorger het geleefde geloof (Ammerman 2021) van de gesprekspartner en kerkelijke traditie wil blijven verbinden. Als we het positief formuleren kan de geestelijk verzorger steeds meer als verbinder of brug functioneren tussen traditie en gelovige. De keerzijde is dat het de vraag is hoe breed deze brug kan worden zonder haar draagkracht te verliezen. Dat vraagt voor de opleiding dat studenten grondig reflecteren op hun eigen levensbeschouwelijke positie en hun verhouding tot de kerk in een dialogische houding. Voordat een student de dialoog met de levensbeschouwelijke ander aangaat, is het van belang de verhouding tot de eigen bronnen te expliciteren (Den Toom en Broos 2024; Peng-Keller, Balboni en Balboni 2024). Het hebben van een eigen levensbeschouwelijke grond kan helpen om niet spreekwoordelijk uit elkaar getrokken te worden en op een authentieke en integere wijze als representant te kunnen optreden.

De geestelijk verzorger als moreel counselor

Een vierde bevinding die we willen bespreken heeft betrekking op de omgang met gewetensvragen. Het rapport laat zien dat de respondenten in geval van gewetensvragen slechts zelden een beroep doen op een geestelijke (7%; Kregting et al. 2025, 124). Familie buiten beschouwing gelaten, wordt eerder een beroep gedaan op vrienden (73%). Dit suggereert dat weinig mensen een autoriteit zoeken die vanuit een normatief moreel kader kan adviseren in het omgaan met gewetensvragen. Dit past in het beeld van fragmentering, namelijk dat morele kaders van mensen niet noodzakelijk meer overeenkomen met de vigerende morele kaders in een kerk. Tegelijk is opvallend dat toch 29% van de respondenten voor deze kwesties naar een psycholoog zou gaan en 21% naar een arts, terwijl beiden inhoudelijk niet zijn opgeleid om morele vragen te begeleiden.

Wat betekent dit voor het werk en de opleiding van geestelijk verzorgers? Het doet vermoeden dat mensen soms wel begeleiding zoeken bij morele kwesties, maar daarin geen normatief advies behoeven. Het zou kunnen betekenen dat de rol van geestelijk verzorgers als morele counselors groter wordt: daarmee bedoelen we dat ze naast inhoudelijke morele advisering, ook als begeleider van ethische besluitvorming kunnen optreden. Deze laatste rol is meer procesmatig, al veronderstelt het ook inhoudelijke kennis van ethiek. Dat vraagt voor de opleiding van geestelijk verzorgers dat zij kennis opdoen van verschillende benaderingen van ethiek (deugdedethiek, plichtethiek, zorgethiek, etc.) alsook van ethische perspectieven vanuit

levensbeschouwelijke stromingen. In aanvulling daarop is het belangrijk om vaardigheden aan te leren in het herkennen en onderscheiden van morele kwesties, en bovendien procesmatige vaardigheden om morele besluitvorming te begeleiden op collectief of individueel niveau (De Groot en Van Hoek 2017). Voor de profilering van geestelijke verzorging kan dit betekenen dat zij zingeving niet alleen als 'betekenisgeving' uitleggen, maar ook de ethische dimensie aandacht geven.

De geestelijk verzorger als ritualist

Een laatste bevinding van belang voor geestelijke verzorging betreft de resultaten over de behoeften aan rituelen onder de respondenten. De onderzoekers concluderen dat 50% van de respondenten geen behoefte heeft aan rituelen bij belangrijke gebeurtenissen (Kregting et al. 2025, 66). Dat lijkt in tegenspraak te zijn met de ontwikkelingen die wij zien in het werkveld en samenleving, namelijk dat er steeds meer geritualiseerd wordt, in bedrijven en bij belangrijke levensgebeurtenissen, en dat mensen ook graag persoonlijke rituelen willen (Mulder en Stoof 2021). Ook zien we dat bij geestelijk verzorgers de rol van ritualist recent meer aandacht krijgt (Körver, Olsman en Rosie 2021). Nadere beschouwing van de vraagstelling, maakt dat wij hier een methodische kanttekening willen plaatsen om deze bevinding te nuanceren. De vraag die is voorgelegd, is immers 'Wilt u bij belangrijke gebeurtenissen in uw leven (geboorte, huwelijk, overlijden) een viering of ritueel in de kerk?' (Kregting et al. 2025, 65, 210). Weliswaar is een van de antwoordopties 'wel een ritueel, maar niet in de kerk', maar doordat in de vraagstelling zelf over 'de kerk' gesproken wordt, wordt de suggestie gewekt dat het hoe dan ook om kerkelijke/christelijke vieringen en rituelen gaat. We denken daarom dat de antwoorden op deze vraagstelling niet goed zicht geven op de bredere (dan kerkelijke) behoefte aan rituelen onder de respondenten. Voor een volgende editie van *God in Nederland* zou het goed zijn om een minder kerkelijk kader te veronderstellen in de vragen, door bijvoorbeeld vragen zoals deze op te splitsen dan wel opener te formuleren.

Conclusie

Concluderend zien we dat de ontwikkelingen waarvan *God in Nederland* verslag doet, leiden tot een verandering of versterking van een aantal rollen van de geestelijk verzorger. We vertalen de verandering van rollen in deze conclusie naar de verschillende competenties van geestelijk verzorgers die in opleidingen worden aangeleerd. Daarbij verwijzen we naar de competenties uit de *Beroepsstandaard Geestelijk Verzorger 2015* (VGvZ 2015).

Allereerst wordt van geestelijk verzorgers in toenemende mate verwacht dat zij als tolk, gids en hermeneut optreden, om de eigen existentiële en levensbeschouwelijke taal van mensen te verstaan en om taal aan te reiken waar deze ontbreekt. Hiertoe zal de *hermeneutische competentie* verder ontwikkeld moeten worden met enerzijds voldoende kennis over verschillende levensbeschouwelijke tradities en anderzijds de kennis en vaardigheid om passende taal vanuit de traditie(s) aan te reiken en af te stemmen op de particuliere situatie van de gesprekspartner.

Ten tweede hebben we gezien dat de rol van representant van een levensbeschouwelijke traditie steeds spanningsvoller wordt vanwege het verschil tussen de kerkelijke leer en het geleefde geloof van gelovigen. Dit geldt in het bijzonder voor rooms-katholieke geestelijk verzorgers. Hiertoe zal de *intermediaire competentie* verder ontwikkeld dienen te worden, waarbij de vaardigheid om te bemiddelen én op te treden als pleitbezorger (van zowel kerk als gelovige) alsook de zelfreflectie op de eigen existentiële positie van belang is.

Ten derde vermoeden we dat geestelijk verzorgers een belangrijke rol kunnen vervullen als gesprekspartner bij morele kwesties en gewetensproblemen. Nu mensen hiervoor slechts zelden (meer) te rade gaan bij geestelijken van een specifieke traditie, kan de procesmatige rol van morele counselor door iemand die geschoold is in ethiek en begeleiding van toegevoegde waarde zijn. Dat betekent dat inzake de *ethische competentie* op individueel gebied de procesmatige vaardigheden mogelijk belangrijker worden dan de eigen ethische bezinning.

Tot slot is er de mogelijkheid dat de rol van ritualist belangrijker wordt. Zoals gezegd vermoeden wij dat een andere methodische uitwerking van dit item de behoefte aan rituelen ten positieve zal bijstellen. We kunnen deze rol niet koppelen aan een competentie uit de beroepsstandaard, omdat de rituele competentie hier (nog) mist (Goyvaerts 2021). Het is evenwel intussen vanzelfsprekend in de beroepsgroep dat rituelen een belangrijk onderdeel vormen van het beroep (Körver et al. 2021). Voor de opleiding betekent dit dat geestelijk verzorgers kennis van rituele processen en tradities dienen te hebben en de vaardigheid om deze 'op een hedendaagse manier vorm te geven, met aandacht voor het symbolische en lichamelijke karakter van rituele handelingen' (Goyvaerts 2021, 267).

Voor geestelijk verzorgers zullen veel van deze bevindingen niet nieuw zijn. Zij ervaren dagelijks in de praktijk hoe hun gesprekspartners veranderen en hoe hun verworven competenties daarbij aansluiten of ontwikkeling vragen. Voor aankomende geestelijk verzorgers is het echter belangrijk dat zij goed voorbereid worden op de huidige samenleving. Met een goede scholing in de uitgelichte competenties denken wij dat

de geestelijk verzorger *up-to-date* aan het werk kan gaan, waarbij de niet genoemde competenties uiteraard van waarde blijven. Dat stelt geestelijk verzorgers in staat mensen te begeleiden bij hun zoeken en vinden van God in Nederland, of van andere bronnen van zin.

Noten

- 1 In dit verband verstaan we de rol in lijn met de Beroepsstandaard Geestelijk Verzorger (VGvZ 2015, 12) als 'het kunnen verhelderen van zingevingsvragen en van levensbeschouwelijke overtuigingen en gewoonten in relatie tot de context of situatie, en het kunnen bieden van levensbeschouwelijke counseling'.

Literatuur

- Ammerman, Nancy. 2021. *Studying Lived Religion: Contexts and Practices*. New York University Press.
- De Groot, Jack, en Maria van Hoek. 2017. "Contemplative Listening in Moral Issues: Moral Counseling Redefined in Principles and Method." *The Journal of Pastoral Care & Counseling* 71 (2): 106-13. <https://doi.org/10.1177/1542305017708155>.
- Den Toom, Niels, Martin Walton, Jacques Körver, Pieter Vos en Renske Kruizinga. 2021. "Rearranging the Domain: Spiritual Care in Multiple Dimensions." *Health and Social Care Chaplaincy* 9 (1): 42-59. <https://doi.org/10.1558/hsc.40482>.
- Den Toom, Niels, en Melanie Broos. 2024. "Interlevensbeschouwelijke geestelijke verzorging vanuit een christelijk perspectief. Dialogiseren tussen God en mensen." In *Interlevensbeschouwelijke geestelijke verzorging. Theorie en casuïstiek*, geredigeerd door Anke Liefbroer, Hans Alma en Pieter Coppens. Eburon.
- Ganzevoort, Ruard, en Jan Visser. 2007. *Zorg voor het verhaal. Achtergrond, methode en inhoud van pastorale begeleiding*. Meinema.
- Goyaerts, Samuel. 2021. "Rituele competentie: een werkdefinitie." In *Met lichaam en geest. De rituele competentie van geestelijk verzorgers*, geredigeerd door Jacques Körver, Erik Olsman en Sujin Rosie. Eburon.
- Kregting, Joris, Fred van Lieburg en Paul Vermeer. 2025. *God in Nederland 1966-2024*. HDC Centre for Religious History, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Körver, Jacques, Erik Olsman en Sujin Rosie, red. 2021. *Met lichaam en geest. De rituele competentie van geestelijk verzorgers*. Eburon.
- Liefbroer, Anke, en Joantine Berghuijs. 2019. "Spiritual Care for Everyone? An Analysis of Personal and Organizational Differences in Perceptions of Religious Diversity among Spiritual Caregivers." *Journal of Health Care Chaplaincy* 25 (3): 110-29. <https://doi.org/10.1080/08854726.2018.1556549>.
- Liefbroer, Anke, en Ineke Nagel. 2021. "Does Faith Concordance Matter? A Comparison of Clients' Perceptions in Same Versus Interfaith Spiritual Care Encounters with Chaplains in Hospitals." *Pastoral Psychology* 70 (4): 349-77. <https://doi.org/10.1007/s11089-021-00947-4>.
- Liefbroer, Anke, Hans Alma en Pieter Coppens, red. 2024. *Interlevensbeschouwelijke geestelijke verzorging. Theorie en casuïstiek*. Eburon.
- Liefbroer, Anke. 2025. *Met je ziel onder je arm? Zingeving en mentaal welzijn in een geseculariseerde samenleving*. Oratie, Tilburg University. <https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/met-je-ziel-onder-je-arm-zingeving-en-mentaal-welzijn-in-een-gese>.
- Mulder, André, en Angela Stooft. 2021. "Ritual Counsellors' Value Tensions in Profiling. A Pilot Study Using Organizational Constellations." *Yearbook for Ritual and Liturgical Studies* 37: 1-21. <https://doi.org/10.21827/YRLS.37.1-21>.

- Peng-Keller, Simon, Michael Balboni, Tracy Balboni et al. 2025. "Spiritual Care at the Crossroads: An Ecumenical White Paper on the Future of Christian Healthcare Chaplaincy." *Journal of Religion and Health* 64: 1031-46. <https://doi.org/10.1007/s10943-025-02255-0>.
- Schelkens, Karim. 2023. *'Strepen trekken door de tijd': Over kerkhistorische geletterdheid*. Oratie, Tilburg University. Open Press Tilburg University. <https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/17cc490d-ea7f-4e6d-b570-bd1d796edae8>.
- Theissen, Gerd, en Annette Merz. 1998. *The Historical Jesus: A Comprehensive Guide*. Fortress Press.
- VGZ. 2015. *Beroepsstandaard geestelijk verzorger*. Vereniging van Geestelijk VerZorgers.